

Hoe ontwerp, ontwikkel en evalueer je een flexibel curriculum van 4 tot 18 jaar, waarin leerlingen gelijke kansen krijgen om het hoogst haalbare te halen?

Luc Sluijsmans - l.sluijsmans@denise.espritscholen.nl

**Wat gaan (kunnen)
we doen in een uur?**

Wat gaan (kunnen) we doen?

1. Theorie: wat is een curriculum? Je kunt na deze workshop twee analysemodellen over curriculumontwerp + 4 kwaliteitsindicatoren uitleggen aan een collega.
2. De praktijk: hoe zit het op DENISE en jouw school? Je kunt een curriculumontwikkeling in jouw school analyseren aan de hand van de geleerde theorie.
3. Tips: je weet waar je meer kan vinden over curriculumontwerp en werkvormen in je team te gebruiken.

Wat is een curriculum?

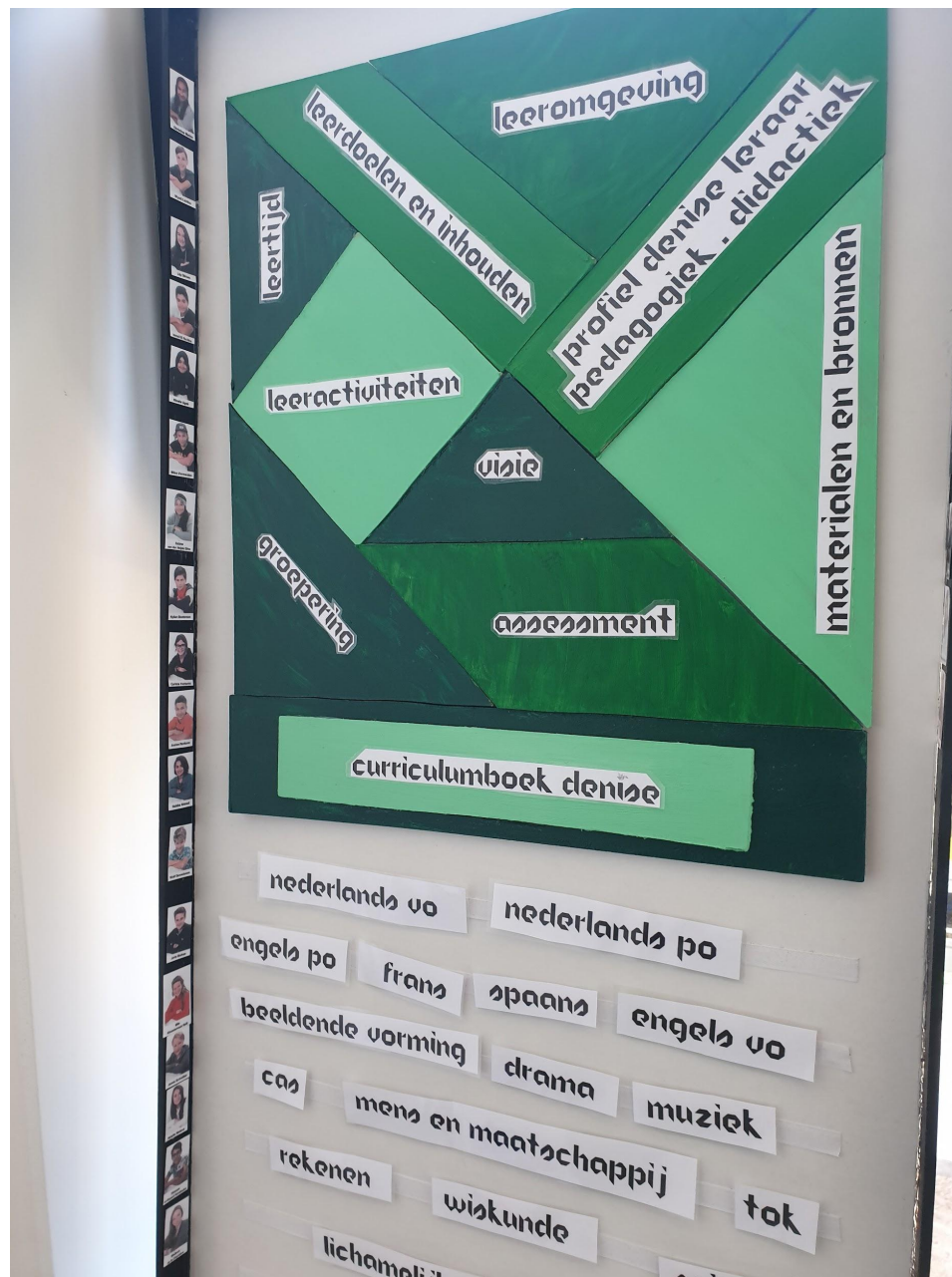
“Change in education is easy to propose, hard to implement, and extraordinarily difficult to sustain”

Hargreaves, A. & Fink, D. (2006). Sustainable leadership. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Bij DENISE is taalverwerving uitgangspunt.

*We vinden het belangrijk dat leerlingen die nieuw zijn in Nederland een basiskennis van de Nederlandse taal krijgen.
We vinden dat taal geen belemmering mag zijn voor leren.*

MEER
INFO?

**Wat moet, kan en
mag eigenlijk?**

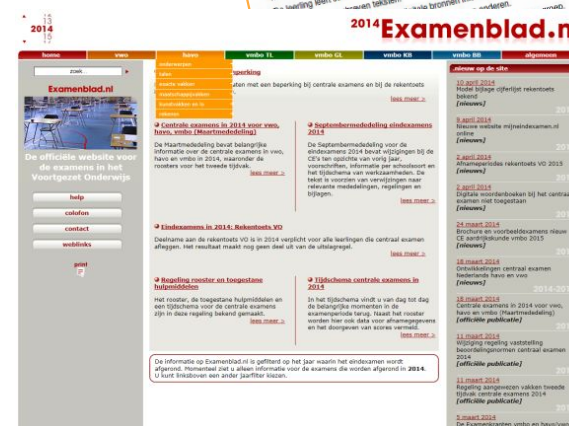
Wat ligt vast?

- Inhouden en doelen voor SO, PO, VO
  - Kerndoelen (SO, PO, VO onderbouw)
  - Eindtermen (VO bovenbouw)
  - Referentiekader Taal en rekenen
  - Examenprogramma's
  - *Handreikingen schoolexamens*

- *Wat komt voort uit Curriculum.nu?*

58 kerndoelen van de onderbouw VO (korte versie)

Nederlands

1. Uitdrukkingsvaardigheid
2. Correct taalgebruik
3. Woordverwerving
4. Lezen en luisteren
5. Omgaan met informatiebronnen
6. Overleg, planning, discussie
7. Presenteren
8. Fictie en non-fictie
9. Planmatig werken met taal
10. Reflectie op eigen taalgebruik

Wiskunde

19. Wiskundetaal ontwikkelen
20. Wiskunde gebruiken in praktische situaties
21. Wiskundig redeneren
22. Rekenbegrippen gebruiken
23. Exact en schattend rekenen
24. Meten
25. Verbanden visualiseren
26. Werken met vormen
27. Ordenen van gegevens

Mens en maatschappij

36. Meningsvorming
37. Historische basiskennis
38. Geografische basiskennis
39. Onderzoek leren doen
40. Omgaan met historische bronnen
41. Omgaan met atlas en kaarten
42. Inzicht in de eigen omgeving
43. Cultuurverschillen in Nederland
44. De politiek
45. Europese samenwerking
46. Arm en rijk
47. Oorlog, vrede en mensenrechten

Engels

11. Luistervaardigheid
12. Woordverwerving
13. Lezen en luisteren
14. Omgaan met informatiebronnen
15. Informele gesprekken
16. Standaardgesprekken
17. Contact via internet
18. Engels als wereldtaal

Mens en natuur

28. Onderzoek leren doen
29. Sleutelbegrippen
30. Het milieu
31. Processen in de natuur
32. Theorieën en modellen
33. Techniek
34. Lichaam en gezondheid
35. Zorg en veiligheid

Kunst en cultuur

48. Zeggingskracht van kunst ontdekken
49. Eigen kunstzinnig werk presenteren
50. Leren kijken en luisteren naar kunst
51. Eigen ervaringen verbeelden
52. Reflectie op kunstzinnig werk

Bewegen en sport

53. Oriëntatie op bewegingsactiviteiten
54. Bewegingsrepertoire ontwikkelen
55. Bewegingsprincipes toepassen
56. Eerlijk spel
57. Regelen en organiseren
58. Bewegen en gezondheid

Overzicht vaardigheden onderbouw VO

Algemene vaardigheden

1. omgaan met informatie (opzoeken, ordenen, beoordelen)
2. mondeling communiceren (vraaggesprek, presentatie)
3. schriftelijk communiceren (verslag, werkstuk)
4. in een groep samenwerken aan een opdracht
5. werk plannen, regelen en organiseren
6. een oordeel vormen en een standpunt bepalen
7. reflecteren op je eigen functioneren

Vakspecifieke vaardigheden

Nederlands

- taalconventies hanteren
- woordenschat uitbreiden
- lees- en luisterstrategieën toepassen
- mondelinge presentatie geven
- verhalen, gedichten, non-fictie lezen
- taalactiviteiten plannen
- taalactiviteiten evalueren

Wiskunde

- wiskundetaal gebruiken
- problemen oplossen
- wiskundig redeneren
- rekenen
- meten
- tabellen, grafieken en schema's maken en lezen
- werken met vormen

Mens en Maatschappij

- vragen en mening vormen
- actualiteit onderzoeken
- historische bronnen gebruiken
- kaartvaardigheden toepassen
- maatschappelijke keuzes maken

Engels

- luisteren
- woordenschat uitbreiden
- lees- en luisterstrategieën toepassen
- dagelijks leven beschrijven
- winkelen en hulp geven/vragen
- e-mail, chatten en brief schrijven

Mens en Natuur

- onderzoeksvragen stellen
- praktisch onderzoek uitvoeren
- veldwerk doen
- ontwerpen en maken
- gezond leven
- zorgen voor jezelf en anderen

Kunst en Cultuur

- basisdisciplines toepassen
- eigen werk presenteren
- kijken, luisteren en waarnemen
- visueel of auditief verslagleggen
- kunst beschouwen

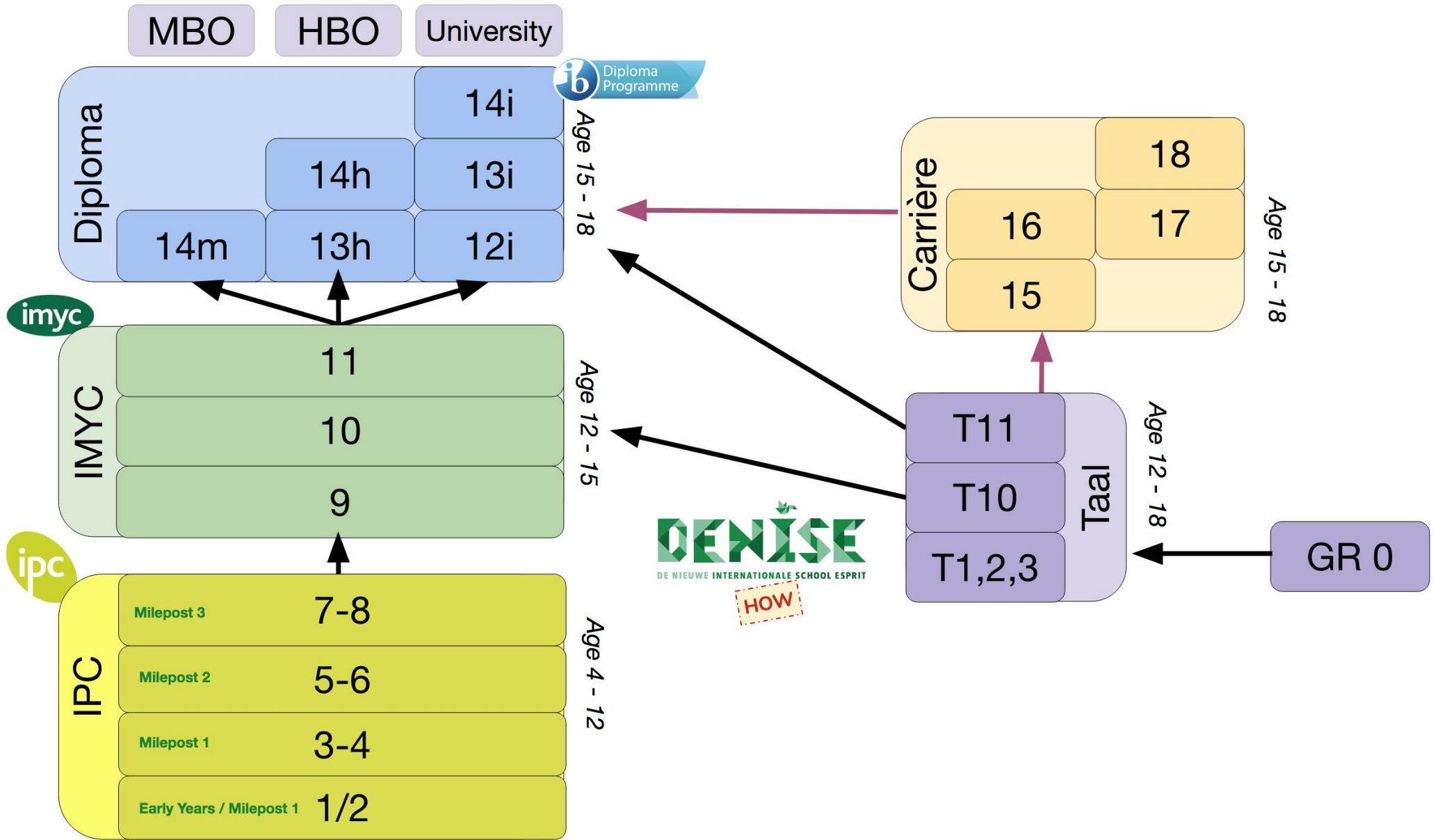
Bewegen en sport

- oriënteren op bewegingsactiviteiten
- bewegingsrepertoire toepassen
- sportief gedrag naleven
- regelende taken uitvoeren
- bewegingsprincipes toepassen

Leerplanniveaus

Niveau	Beschrijving	Voorbeelden
Supra	Landoverstijgend, internationaal	<ul style="list-style-type: none"> • Europees Referentiekader voor vreemde talenonderwijs
Macro	Systeem, nationaal	<ul style="list-style-type: none"> • Kerndoelen • Examenprogramma's (eindtermen)
Meso	School, opleiding	<ul style="list-style-type: none"> • Schoolwerkplan • Opleidingsprogramma
Micro	Groep, docent	<ul style="list-style-type: none"> • Lesplan, lesmateriaal • Module, leergang • Leerboek, methode
Nano	Leerling, individu	<ul style="list-style-type: none"> • Persoonlijk leerplan • Individuele leerweg

Hoe ontwerp je een curriculum?

Hoe ontwikkel je een curriculum?

HET CURRICULUMBOEK

Wang Quingsong | Follow Him, 130×300cm, 2010

Opdracht in vaksecties / team PO tijdens bootcampweek 6-10 mei 2019

Uit 'Leiderschap op DENISE': een sectie is als geheel verantwoordelijk voor de doorlopende leerlijn van het vak. De wijze waarop de sectie zichzelf organiseert, bepaalt de sectie zelf. Binnen het vastgestelde schoolbeleid hebben leraren zeggenschap over de uitvoering van hun beroep'. Dit zeggenschap valt in twee hoofdcomponenten uiteen: lesgeven (vakinhoud, didactiek en pedagogiek) en het beoordelen van prestaties van leerlingen. De sectie voert overleg over en stemt af op de volgende thema's:

1. de doorlopende leerlijn;
2. samenwerking met andere vakken;
3. integratie van IPC, IMYC en doorstroom naar diploma programma's;
4. de rol van taal binnen het vak;
5. formatieve en summatieve toetsing & differentiatie, zie [assessment policy DENISE](#)
6. analyse resultaten & kwaliteitsverbetering;
7. het zichtbaar maken van opbrengsten en het geven van feedback aan elkaar.

We onderscheiden elf vaksecties Nederlands PO, Engels PO, Nederlands VO, Engels VO, Rekenen/Wiskunde. Science, Mens en Maatschappij, Drama, Muziek, Beeldende Vorming, Lichamelijke Opvoeding. Daarnaast bieden we ook Frans/Spaans aan en mentoraat- en LOB-lessen.

Opdracht 1a: lees nog eens de algemene visie en doelen van DENISE in bijlage 1. Schrijf vervolgens de visie op voor het curriculum waar jij verantwoordelijk voor bent binnen DENISE. Voeg daarna eventueel uitleg toe hoe het vak in de vijf programma's (IPC/IMYC/IB/Career/Taal) tot uiting komt. Dat geldt ook voor de uitwerking in mono-disciplinaire vakken in de diploma programma's. Het visiestuk is de inleiding van jullie vak in het Curriculumboek van DENISE. De visie is maximaal 1 A4 en voldoet aan onderstaande 8 criteria.

De visie...

1. Is helder, omvattend, precies: leerlingen, ouders en collega's snappen wat er staat;
2. Geeft sturing aan het gedrag van leraren en leerlingen;
3. Is geworteld in (leer)theorieën en praktijkervaringen;
4. Biedt ruimte voor eigen invulling en het onverwachte;
5. Geeft richting aan de gewenste opbrengsten;
6. Is in lijn met de algemene visie van DENISE;
7. Is onderscheidend;
8. Doet een emotioneel appèl (is uitnodigend, inspirerend, etc.).

Opdracht 1b: visie klaar? Bespreek en noteer welke keuzes er tot nu toe zijn gemaakt voor de andere aspecten van het curriculum zoals leerdoelen, de rol van de DENISE leraar, pedagogiek/didactiek en assessment.

Opdracht 2: bespreek het curriculum waar jij verantwoordelijk voor bent eens vanuit de zes "brillen". Voer het gesprek over idealen, wat je vastlegt, interpretatie, uitvoering, ervaringen en resultaten (merk- en meetbaar).
Uitleg volgt dinsdagochtend, zie ook bijlage 2

Opbrengst: leg de opbrengst van de opdrachten vast in een google doc en deel deze met Jutka, Luc en L.J. De visie presenteer je in gezamenlijkheid in een pitch van max. 5 minuten (let op: geen presentatie via scherm).
Verzoek aan toehoorders: stel intelligente vragen :)

Tips: bekijk eens de huidige algemene karakteristiek op het vak/leergebied in de kerndoelen [PO](#) en [VO](#), de website [Curriculum.nu](#) of de posters met de kennisbasis van de lerarenopleiding (vraag Luc). Bekijk ook eens <https://slo.nl/vakportalen/> en ook het maken van [een leerlijnscaan](#). Tot slot: 25 kernartikelen over onderwijs en de onderwijswetenschappen zijn bijeengebracht in dit boek: [Op de Schouders van Reuzen \(2019\)](#) (gratis).

Bijlage 1. Visie en doelen van DENISE

De Nieuwe Internationale School van Esprit (DENISE) biedt internationaal onderwijs aan voor elke Amsterdammer. DENISE biedt tevens een eerste opvang voor leerlingen van 4-18 jaar die nieuw zijn in Nederland, vaak met een diverse (onderwijs) achtergrond.

We leren en werken vanuit de realiteit van nu en de collectieve verantwoordelijkheid voor de toekomst van de wereld. DENISE wil dit bereiken door het aanbieden van breed internationaal onderwijs en een goede basis voor het opgroeien in de Nederlandse samenleving. DENISE is een IB World school voor alle leerlingen met een internationale 'mindset'.

DENISE hecht grote waarde aan interculturele competentie en persoonlijke ontwikkeling. We werken in ons onderwijs met acht kernwaarden en leren vanuit meerdere perspectieven naar de wereld te kijken.

In het PO en onderbouw VO van DENISE staan ieder leerjaar vijf 'Units / Big Ideas' centraal: grote vraagstukken waardoor we de wereld in samenhang leren begrijpen. Alle vakken werken vanuit het grote vraagstuk. Leren gebeurt aan de hand van 7 stappen uit de leeracyclus. Tijdens het leren bouwt de leerling verder op voorkennis. Leren met en van elkaar zijn belangrijke onderdelen van het onderwijs op DENISE.

Bij DENISE is taalverwerving uitgangspunt. We vinden het belangrijk dat leerlingen die nieuw zijn in Nederland een basiskennis van de Nederlandse taal krijgen. We vinden dat taal geen belemmering mag zijn voor leren. Door de Nederlandse en Engelse taal te leren, kunnen leerlingen kennis en vaardigheden verwerven, verbindingen leggen met andere leerlingen en actief deelnemen aan de Nederlandse samenleving. Tenslotte moedigen we leerlingen aan om actief gebruik te maken van hun moedertaal.

Bij DENISE zijn alle leraren taaldocent, omdat we van mening zijn dat alle leraren de verantwoordelijkheid dragen voor de taalverwerving van onze leerlingen. DENISE is een school waar ieder moment van het jaar leerlingen kunnen in- door- en uitstromen. Het curriculum maakt differentiatie naar leeftijd/niveau en een late selectie (bij 15 jaar) naar een diploma programma mogelijk. Leerlingen werken op eigen tempo en niveau toe naar een diploma VMBO-T, HAVO of IB (internationaal VWO). De leerling maakt gebruik van (digitale) leermiddelen die op maat worden aangeboden.

Afbeelding: speech rector bootcamp voorjaar 2019. Kernwaarden DENISE en de lessen van de Koning van Katoren

Voorbeelden

**Hoe evalueer je een
curriculum?**

Expectations

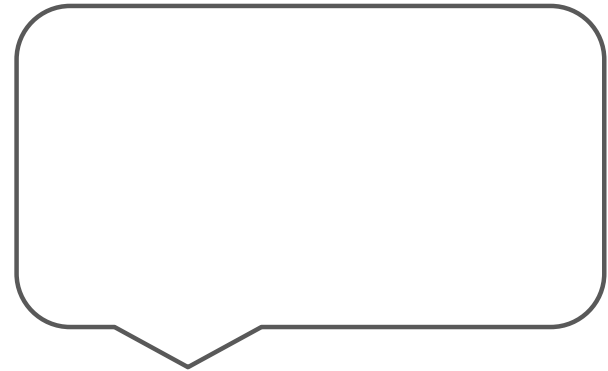
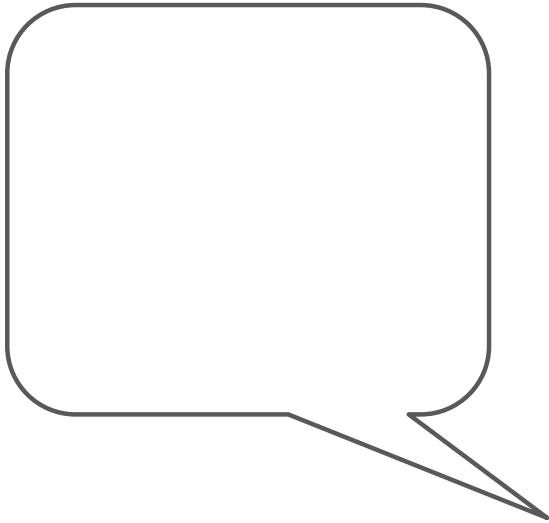
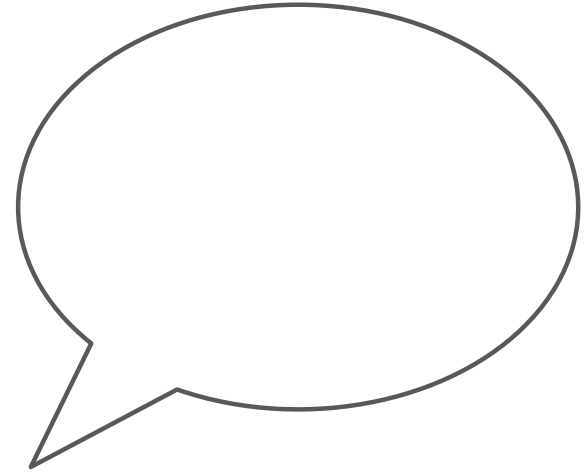
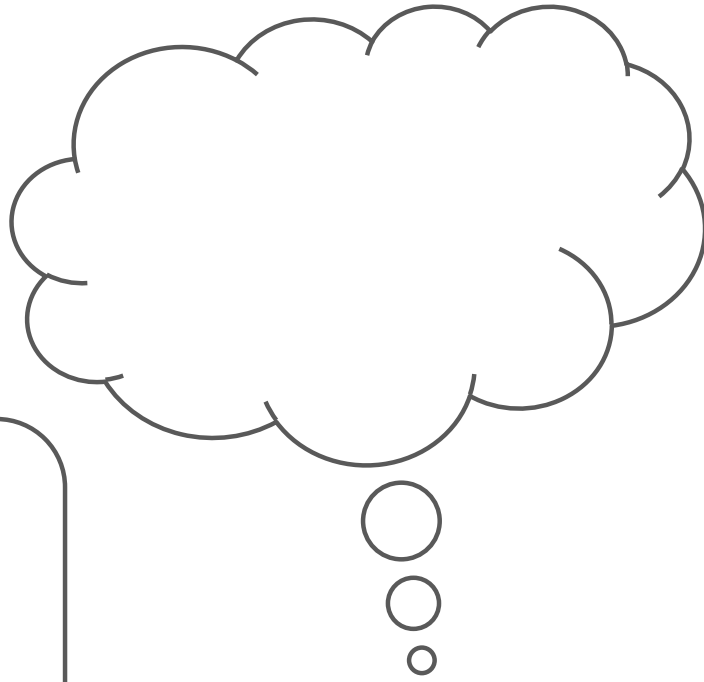
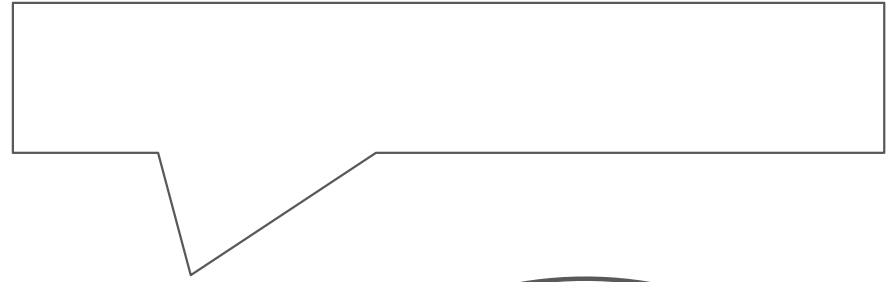
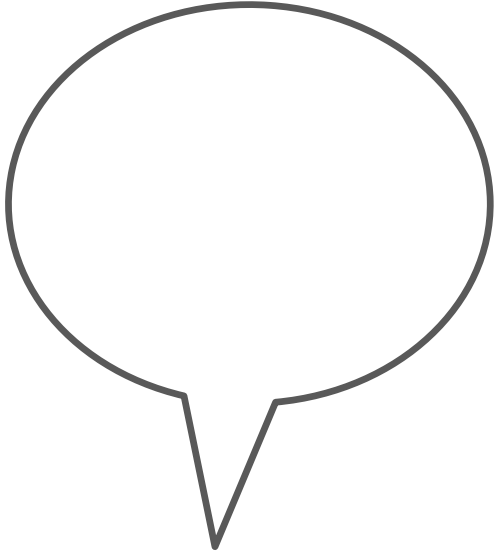
Reality

boredpanda.com

Opdracht

1. Denk aan een ontwikkeling die nu gaande is op het gebied van het curriculum.
2. Wat wordt er zoal geroepen in de wandelgangen over deze ontwikkeling? Vul ze in op het werkblad

'Dit vond de leerling
ervan'

'Kijk, hier staat het in.'

'Zo is het vast bedoeld en
dit vind ik ervan'

'Dit is het droombeeld.'

'Dit is de toets en het
resultaat'

'Zo heb ik het in de
praktijk gedaan.'

uitvoering

ideaal

geschreven

overtuigen

interpretatie

resultaten

Typologie	Verschijningsvorm	Betekenis	Wandelganguitspraak
1. Beoogd curriculum	A. Ideaal	De opvattingen, wensen, idealen (basisvisie)	'Dit is het droombeeld.'
	B. Geschreven	De formele documenten en materialen	'Kijk, hier staat het in.'

Typologie	Verschijningsvorm	Betekenis	Wandelganguitspraak
1. Beoogd curriculum	A. Ideaal	De opvattingen, wensen, idealen (basisvisie)	'Dit is het droombeeld.'
	B. Geschreven	De formele documenten en materialen	'Kijk, hier staat het in.'
2. Uitgevoerd curriculum	C. Geïnterpreteerd	Oordelen en interpretaties door leraren	'Zo is het vast bedoeld en dit vind ik ervan'
	D. Uitgevoerd	Het feitelijke onderwijsleerproces	'Zo heb ik het in de praktijk gedaan.'

Typologie	Verschijningsvorm	Betekenis	Wandelganguitspraak
1. Beoogd curriculum	A. Ideaal	De opvattingen, wensen, idealen (basisvisie)	'Dit is het droombeeld.'
	B. Geschreven	De formele documenten en materialen	'Kijk, hier staat het in.'
2. Uitgevoerd curriculum	C. Geïnterpreteerd	Oordelen en interpretaties door leraren	'Zo is het vast bedoeld en dit vind ik ervan'
	D. Uitgevoerd	Het feitelijke onderwijsleerproces	'Zo heb ik het in de praktijk gedaan.'
3. Gerealiseerd curriculum	E. Ervaren	De ervaringen van de leerlingen	'Dit vond de leerling ervan'
	F. Getoetst	De toetsinstrumenten en de beoordeling	'Dit is de toets en het resultaat'

Opdracht

Wat zijn jouw criteria zijn voor een kwalitatief goed curriculum?

Kwaliteitscriteria curriculumontwerp

Relevantie: voorziet het curriculum in behoeften en berust het op valide inzichten?

Consistentie: zit het curriculum logisch en samenhangend in elkaar?

Bruikbaarheid: is het curriculum praktisch uitvoerbaar in de beoogde context?

Effectiviteit: leidt het werken met het curriculum tot de gewenste resultaten?

Nieveen, N. (2009). Formative evaluation in educational design research. In Tj. Plomp & N. Nieveen (Eds.), An introduction to educational design research (pp. 89-101). Enschede: SLO

Typologie	Verschijningsvorm	Betekenis	kwaliteitscriteria
1. Beoogd curriculum	A. Ideaal	De opvattingen, wensen, idealen (basisvisie)	Relevant & Samenhangend
	B. Geschreven	De formele documenten en materialen	
2. Uitgevoerd curriculum	C. Geïnterpreteerd	Oordelen en interpretaties door leraren	Bruikbaar
	D. Uitgevoerd	Het feitelijke onderwijsleerproces	
3. Gerealiseerd curriculum	E. Ervaren	De ervaringen van de leerlingen	Effectief
	F. Getoetst	De toetsinstrumenten en de beoordeling	

Opdracht

1. Leg de curriculumontwikkeling eens langs de curriculumniveaus.
2. Beschrijf wat de status is per niveau op het werkblad.
3. Extra: hoe bepalen jullie de kwaliteit per niveau? (wanneer is goed goed genoeg?)

Ontwikkeling/vernieuwing

Wat is je droombeeld?

1. Beoogd curriculum

Op welke wijze is het droombeeld beschreven / concreet gemaakt?

Hoe interpreteren de collega's het plan?

2. Uitgevoerd curriculum

Wat zie je terug in de klas/groep?

Wat vinden de leerlingen?

3. Gerealiseerd curriculum

Wat zijn de resultaten?
